

Поховання 4 (рисунок, 2) було сильно зіпсоване корінням дерев. Кістяк міг лежати на лівому боці чи на спині черепом, на північ або північний захід. Кість правої піднесена до підборіддя. Лівиця зігнута в лікті під прямим кутом, біля плечової кістки знайдено уламки черпака (рисунок, 6).

Поховання 5 збереглося найкраще (рисунок, 3). Кістяк лежав зігнутий, на лівому боці, черепом на північ—північ—захід. Кість лівої руки підведена до черепа, позицію правої не встановлено.

У зрізі берега за 1,5 м на південь від поховання 4 виявлено фрагменти черпака, що походить із зруйнованого поховання, а в обвалі землі біля підшви урвища—рештки трьох людських черепів, уламки ще одного черпака (рисунок, 10) та кубка (рисунок, 12), денце горщика (рисунок, 11) і бронзовий браслет із загостреними кінцями, що ледве заходять один за один (рисунок, 7).

Поверхня столового посуду з могильника (кубки та черпаки) добре заглажена, ледве підлощена, в тісті помітні домішки подрібненого шамоту, черепашки.

Усі знахідки мають близькі аналогії серед матеріалів білозерської культури. Це стосується розмірів та форми кубків¹, їх орнаментативної дрібнозубчастим штампом², бронзових оздоб³. Черпаки з опуклим тулубом, близькі до чаш, можна зіставити з матеріалами Широчанського⁴ та Верхньохортицького могильників⁵. За черпаками могильник поблизу с. Біленьке відрізняється від таких могильників білозерської культури, як Чернянський, Широчанський, Кочковатівський, в яких посуд подібної форми відомий у незначній кількості⁶ або ж відсутній зовсім (Будуржель)⁷. Тим часом його можна зіставити з Компанійцівським могильником⁸, де представлені черпаки дещо інших пропорцій, та з пам'ятками цього часу у Надпоріжжі⁹.

За цим показником могильник поблизу Біленького входить до кола пам'яток, які В. В. Отрощенко відносить до північної степової підзони білозерської культури, на що вказує й північно-західна¹⁰ орієнтація небіжчиків. В. В. Отрощенко вважає, що «локальні відмінності в обряді та комбінаціях інвентаря між похованнями північної і південної степових підзон» пояснюються більш активними контактами населення північного регіону з племенами білогрудівської культури¹¹. Досліджений могильник, розташований на стику двох виділених В. В. Отрощенко підзон, є однією з найбільш південних пам'яток північної групи, що датуються XII—X ст. до н. е.

Одержано 12.03.86.

¹ Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир.— М., 1979.— С. 50.— Рис. 13.

² Мелюкова А. И. Указ. соч.— С. 54, 55.— Рис. 16.

³ Отрощенко В. В. Белозерская культура // Археология Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 1.— С. 523.— Рис. 142, 23, 26.

⁴ Лесков А. М. Предскифский период в степях Северного Причерноморья // МИА.— 1971.— № 177.— С. 78.— Рис. 1, 3.

⁵ Березанская С. С., Отрощенко В. В., Чередниченко Н. Н., Шарафутдинова И. Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины.— К., 1986.— С. 129.— Рис. 39, 2.

⁶ Там же.— С. 132.

⁷ Андрух С. И.; Добролюбовский А. О., Тоцев Г. Н. Курганы у с. Плавни в низовьях Дуная // Рукопись депонирована в ИНИОН 13(6)—85 г.— № 21110.— 158 с.

⁸ Махно Е. В., Шарафутдинова И. М. Могильник эпохи поздней бронзы поблизу хутора Компанійці на Дніпрі // Археологія.— 1972.— Вип. 6.— С. 78.

⁹ Березанская С. С., Отрощенко В. В., Чередниченко Н. Н. и др. Указ. соч.— С. 129.

¹⁰ Там же.— С. 131, 132.

¹¹ Березанская С. С., Отрощенко В. В., Чередниченко Н. Н. и др. Указ. соч.— С. 134.

Археологічні пам'ятки в басейні річки Рати

М. О. Пелещин, І. Р. Михальчин

У 1980—84 рр. розвідувальним загonom археологічної експедиції Львівського університету відкрито близько 60 різночасових пам'яток у басейні р. Рати—однієї з найбільших приток р. Західний Буг у його верхній течії (рис. 1). Це переважно низовинна, часто заболочена місцевість, систематичне археологічне вивчення якої до не-

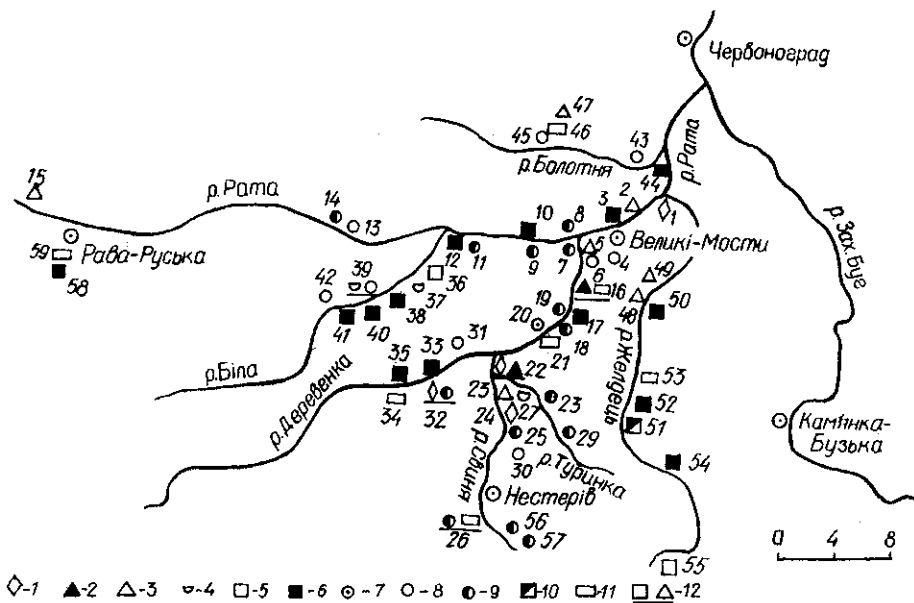

Рис. 1. Схема розміщення археологічних пам'яток у басейні р. Рати: 1 — Борове, 2 — Великі Мости II, 3 — Великі Мости III, 4 — Великі Мости I, 5 — Волиця III, 6 — Волиця I, 7 — Волиця IV, 8 — Волиця II, 9 — Двіріц I, 10 — Двіріц II, 11 — Бутини I, 12 — Бутини II, 13 — х. Дячки II (с. Гійче), 14 — х. Дячки I (с. Гійче), 15 — Борове, 16 — х. Медвежа (с. Болянець), 17 — Болянець I, 18 — Болянець II, 19 — Болянець III, 20 — Деревня III, 21 — Деревня II, 22 — Деревня I, 23 — х. Руда (с. Деревня), 24 — В'язова I, 25 — В'язова II, 26 — Нестерів, 27 — Туринка I, 28 — Туринка II, 29 — Верени, 30 — х. Оплітний (с. В'язова), 31 — Кулява, 32 — Замочок I, 33 — Замочок II, 34 — х. Піддеревенка I (с. Замочок), 35 — х. Піддеревенка II (с. Замочок), 36 — Любеля I, 37 — Любеля II, 38 — х. Мельники (с. Любеля), 39 — х. Бесіди I (с. Любеля), 40 — х. Бесіди II (с. Любеля), 41 — х. Бесіди III (с. Любеля), 42 — Кам'янка, 43 — Сілець I, 44 — Сілець II, 45 — Куличків I, 46 — Куличків II, 47 — Куличків III, 48 — Купичволя I, 49 — Купичволя II, 50 — Купичволя III, 51 — Желдець, 52 — х. Мазярка I (с. Желдець), 53 — х. Мазярка II (с. Желдець), 54 — Воля Жовтанецька, 55 — Підлісне, 56 — Мацошин I, 57 — Мацошин II, 58 — Іоничі I, 59 — Іоничі II. У м о в н і з н а к и: 1 — мезоліту, 2 — енеоліту, 3 — культури ліщастого посуду, 4 — культури кулястих амфор, 5 — культури шнурової кераміки, 6 — бронзового віку, 7 — комарівсько-тишинецької культури, 8 — скіфського часу, 9 — східнопоморської культури, 10 — черняхівської культури, 11 — давньоруського часу, 12 — багатошарові.

давнього часу, за винятком окремих пам'яток, не проводилось¹. Проте інтенсивними меліоративними роботами останніх років тут виявлені і, на жаль, в тій чи іншій мірі вже зруйновані, численні археологічні пам'ятки. Тому інформація про результати проведених тут розвідувально-охоронних робіт є необхідною і допоможе глибокому вивченню районів, що межують з ПНР. Нижче подається характеристика пам'яток, виявлених в Сокальському і Нестерівському та частково Кам'янка-Бузькому районах Львівської області.

Пам'ятки Сокальського району. С. Борове. Мезолітична стоянка площею 30×25 м відкрита на піщаній дюні правого берега невеликої р. Желдець. Зібрано 140 крем'яних знарядь (різні типи скребоків, трапедії, сегменти, пластини, вістря), а також близько тисячі відщепів. Культурний шар зруйнований оранкою.

Поблизу м. Великі Мости виявлено два багатошарових поселення. Більшість матеріалів з них належала культурі ліщастого посуду. Одне з них, площею 50×25 м, знаходилося на північно-східній околиці міста, на майже повністю зруйнованій кар'єром піщаній дюні лівого берега річки Рати. Культурний шар на периферійних ділянках був слабо насичений знахідками. Розкопано частину овальної ями (діаметр — 1,4 м), в якій трапились залишки печі у вигляді кусків глиняної обмазки, численних фрагментів кількох горщиків. Тут також виявлено окремі матеріали культури шнурової кераміки і ранньозалізного часу.

Друге поселення знаходилося в 1 км на південний захід від міста, навпроти с. Волиця (хут. Пісок), і займало західну частину досить великого мису, при злитті річок Рати і Свині. Культурний шар залягав на глибині 1,30—0,50 м від сучасної поверхні в піщаному ґрунті і в значній мірі зруйнований як окопами Великої Вітчизняної війни, так і сучасними земляними роботами. У 1984 р. охоронними роз-

¹ Археологія Української РСР.— К., 1971.— Т. 1.— С. 355.

копками було досліджено близько 280 м², де виявлено залишки двох жител культури лійчастого посуду. Одне з них мало вигляд овальної ями (3×1,7 м) з вогнищем на долівці. Тут знайдено багато уламків кількох посудин. У стінці однієї з них збереглися відбитки зерен ячменю і пшениці. Цікавими знахідками є частини округлих глиняних хлібців. Від другого житла збереглася менша яма із залишками глиняної печі. На цьому ж поселенні виявлено окремі уламки посуду культури шнурової кераміки, а також невелику, частково зруйновану яму зі слідами вогнища та окремими уламками посуду ранньозалізного часу.

Залишки ще двох поселень культури лійчастого посуду виявлені на оточених болотом і частково розорених дінах поблизу с. Купичволя.

В 1 км на південний захід від с. Сілець, на піщаній дюні лівого берега р. Болотня зафіксоване зруйноване меліоративними роботами поселення комарівсько-тшинецької культури. Поверхня дюни вкрита дрібними кусками глиняної обмазки, уламками глиняного ліпного посуду, в тісті якого чимало великих зерен жорстви. Виділяються фрагменти вінець та стінок, орнаментованих горизонтальними, косими борозенками і трикутниками (рис. 2, 7—9). Асортимент крем'яних знарядь складається з скребків, ножів, уламків сокир, пошкодженого наконечника списа з виїмкою для кріплення. Знайдено кілька кам'яних шліфувальних плиток, розтирачів, товкач.

Біля с. Куличків (урочище Бутини), на оточеній болотом дюні лівого берега р. Болотня, на глибині 0,40 м від сучасної поверхні виявлено культурний шар і зібрано окремі вироби з сірого і жовтого кременю, уламки кераміки комарівсько-тшинецької культури (рис. 2, 10—11), кам'яну зернотерку. Поруч на низькому лівому корінному березі річки (урочище Озіра) відкрито і детально обстежено давньоруське

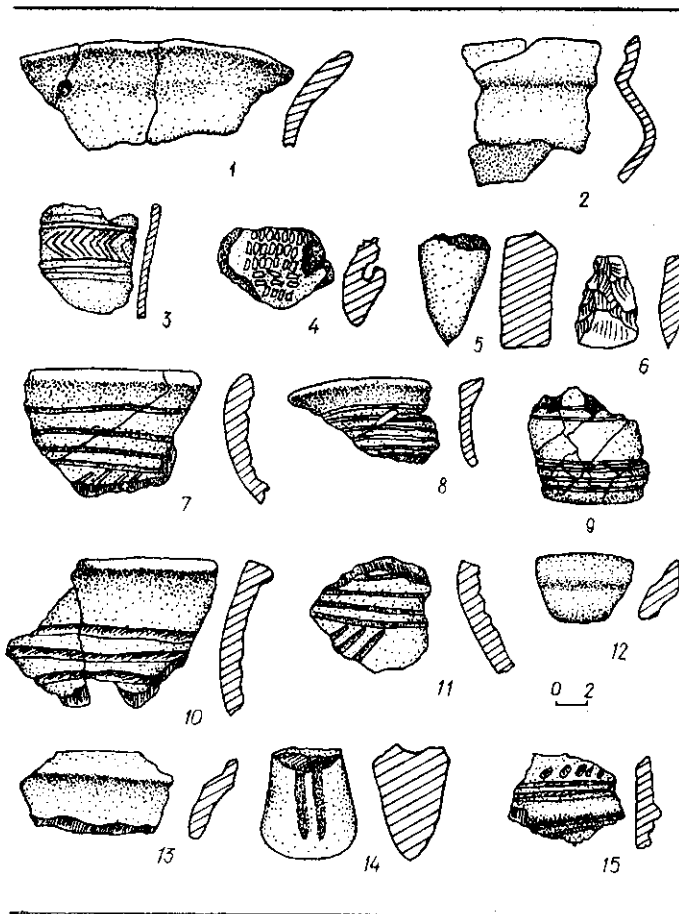

Рис. 2. Знахідки з поселень: 1—Волиця III; 2—Великі Мости II; 3—Туричка I; 4—Любеля II; 5, 6—Підліське; 7—9—Сілець; 10, 11—Куличків I; 12, 13—Дереаня I, 14—Великі Мости III, 15—Нестерів. 1—4, 7—13, 15—кераміка, 5, 14—камінь, 6—кремій.

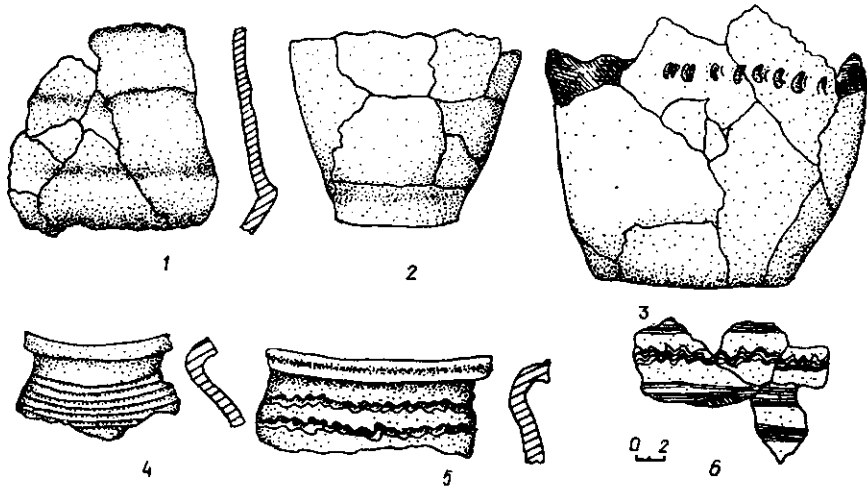

Рис. 3. Кераміка з поселень: 1, 2 — Замочок I, 3 — Дячки I, 4 — Сліць I, 5 — Йоничі II, 6 — Нестерів.

селище. Зачисткою стінок в меліоративному каналі виявлено культурний шар на глибині 0,40 м від сучасної поверхні, в якому місцями простежується скупчення кусків глиняної обмазки будівель.

Нестерівський район. Невеликі роботи були проведені на дюнних поселеннях ранньозалізного часу біля с. Замочок і Гійче. При зачистці стінок кар'єру на дюні правого берега р. Деревенки, на глибині 0,95 м від сучасної поверхні виявлено уламки посудин з характерним біконічним профілем, а також високих горщиків (рис. 3, 1, 2). У видувах піску зібрано крем'яні вироби мезолітичних обрисів. Поблизу с. Гійче (хут. Дячки) в стінках піщаного кар'єру лівого берега р. Рати виявлено залишки кількох об'єктів у вигляді скупчення кусків перепаленої глини, вуглин дерева, зібрано уламки ліпних посудин, інколи прикрашених нігтевими вдавленнями (рис. 3, 3), проколами під краєм вінець.

Залишки кількох поселень виявлено на берегах р. Біла. На високій видовженій дюні лівого берега річки поблизу хут. Бесіди (с. Любеля), на глибині 0,20 м від сучасної поверхні виявлено культурний шар, який у деяких місцях розораний. Зібрана там кераміка має притаманні посудові комарівсько-тшинецької культури риси: лінійний орнамент, потовщені вінця, коричневий, темно-вишневий колір поверхні. Там же зібрано невелику кількість фрагментів кераміки культури кулястих амфор. На відстані 2 км вгору по річці, на лівому її березі, біля с. Камінка, при зачистці стінок кар'єру на піщаній дюні на глибині 0,20—0,30 м від сучасної поверхні простежується культурний шар з фрагментами посуду комарівсько-тшинецької культури.

Біля с. Підлісне на розораній піщаній дюні відкрито залишки поселення культури шнурової кераміки. Тут виявлено уламки посуду, крем'яні скрепки, мініатюрну крем'яну сокирку з шліфованим лезом, частину кам'яної просвердленої сокири (рис. 2, 5, 6).

При зачистці стінок глиняного кар'єру на південній околиці м. Нестерів на високому лівому березі р. Скваряви виявлено культурний шар ранньозалізного часу. Зафіксовано куски глиняної обмазки, вуглини дерева, кістки тварин. Зібрана там ліпна кераміка має спеціально ошершавлену зовнішню поверхню, зустрічаються окремі фрагменти зі згладженою поверхнею, уламки посуду, орнаментованого заглибленими лініями (рис. 2, 15).

Поселення східнопоморської культури відкрите в 1 км на схід від с. Деревня на високому лівому березі р. Свиныя. На фоні світлого суглинкового ґрунту простежуються сліди кількох будівель у вигляді темних плям зі скупченнями глиняної обмазки, уламків посуду, кварциту.

Поблизу с. Йоничі на високому лівому березі безіменного струмка виявлено давньоруське селище, частина території якого зруйнована кар'єром. При зачистці стінок кар'єру та в шурфах на глибині 0,40 м від сучасної поверхні простежується культурний шар, кераміка якого датується X—XI ст. (рис. 3, 5).

Кам'яно-Бузький район. Привертає увагу поселення черняхівської культури біля с. Желдець на правому березі одноіменної річки, частково зруйноване її штучним руслом. Зачисткою стінок підмитого берега виявлено культурний шар, насичений грудками глиняної обмазки, вугликами, кістками тварин, уламками ліпного та гончарного посуду. Поблизу згаданого села, на околиці х. т. Мазярка, на правому березі р. Желдець відкрито давньоруське селище, площею близько 300×100 м. Культурний шар в ряді місць зруйнований меліоративними каналами. Зафіксовано залишки печей у вигляді уламків каменів із слідами перебування у вогні, сажі, вугілля; зібрано фрагменти гончарних горщиків X—XII ст.

Одержано 20.09.85.

Нові дослідження Любимівського городища

В. М. Зубар, І. М. Храпунов

Пізньюскіфське городище знаходиться за 4 км на схід від м. Каховки Херсонської обл. на околиці с. Любимівка.

Вперше пам'ятка вивчалась у 1951—1952 рр. експедицією під керівництвом Л. Д. Дмитрова¹. Пізніше на Любимівському городищі була випадково знайдена ліпна посудина типу керноса². У зв'язку з інтенсивним розмиванням пам'ятки Каховським водосховищем у 1978 р. експедицією ІА АН УРСР Славутич-1 (керівник — В. М. Зубар) проводилися нові охоронні розкопки³. Порівняно з планом 1951—52 рр. територія пам'ятки на період дослідження зменшилась удвоє. Роботи були зосереджені на береговому обриві, в місцях, які активно руйнувались абразією. Було закладено три розкопи площею 135 м². Стратиграфія розкопаних ділянок подібна. Під дерном залягав насичений знахідками шар гумусу, який поступово переходив у материковий суглинок. Товщина культурного шару — до 2,2 м.

Культурний шар був насичений камінням різних розмірів, які являли собою залишки споруд і вимосток, зруйнованих як у давнину, так і в наш час у результаті вибірки каміння. Між камінням простежувались скупчення залишків печини і великих фрагментів керамічних посудин. В одному випадку трапились залишки будови, яка збереглася *in situ*. Дві її стіни, складені з необробленого каміння, прилягали одна до одної під прямим кутом. Обидві кладки іррегулярні, дволицеві, постелисті, без слідів зв'язуючого розчину. Стіни збереглися на висоту 0,1—0,4 м (1—4 ряди кладки). Одна стіна розколана на 4,6 м, друга — 2,3 м, обидві входять до борту розкопу. До цієї споруди прилягала вимостка, побудована із необробленого каміння різних розмірів. Вимостка залягала на рівні підшви кладок.

У межах розкопів знайдено 38 господарчих ям, нижні частини яких виконані в материковому суглинку. Стінки ям досліджені на глибину 0,4—1,8 м від рівня материка. Вони вертикальні або розширюються до дна, деякі з них укріплені камінням. Всі ями заповнені сміттям.

Культурний шар на дослідженій ділянці нагромаджувався протягом I ст. до н. е.—початку II ст. н. е. Причому, на одному із розкопів зафіксовано два будівельних періоди. До раннього періоду належить частина господарчих ям. До пізнього — описані вище будівля та інші господарчі ями. Під час розкопок виявлено окремі фрагменти керамічного посуду, що відносяться до елліністичного часу, а також II—III, VIII—X, XVII—XVIII ст. н. е.

На 80 м на схід від Любимівського городища закладена розвідкова траншея довжиною 15 м, шириною — 0,5 м. У ній виявлено погано насичений знахідками культурний шар товщиною 0,9 м та господарчу яму. Знахідки із траншеї відносяться до

¹ Дмитров Л. Д., Зуц В. Л., Копилов Ф. Б. Любимівське городище рубежу нової ери // АП УРСР.— К., 1961.— Т. X (там же див. про історію попередніх досліджень).

² Амірханов А. Ш. До питання про посудини типу керноса // Археологія.— 1984.— № 46.— С. 87—90.

³ Зубар В. М., Литвинова Л. В. Роботи експедиції «Славутич» у 1978 р. // Археологія.— 1982.— № 38.— С. 110—113.